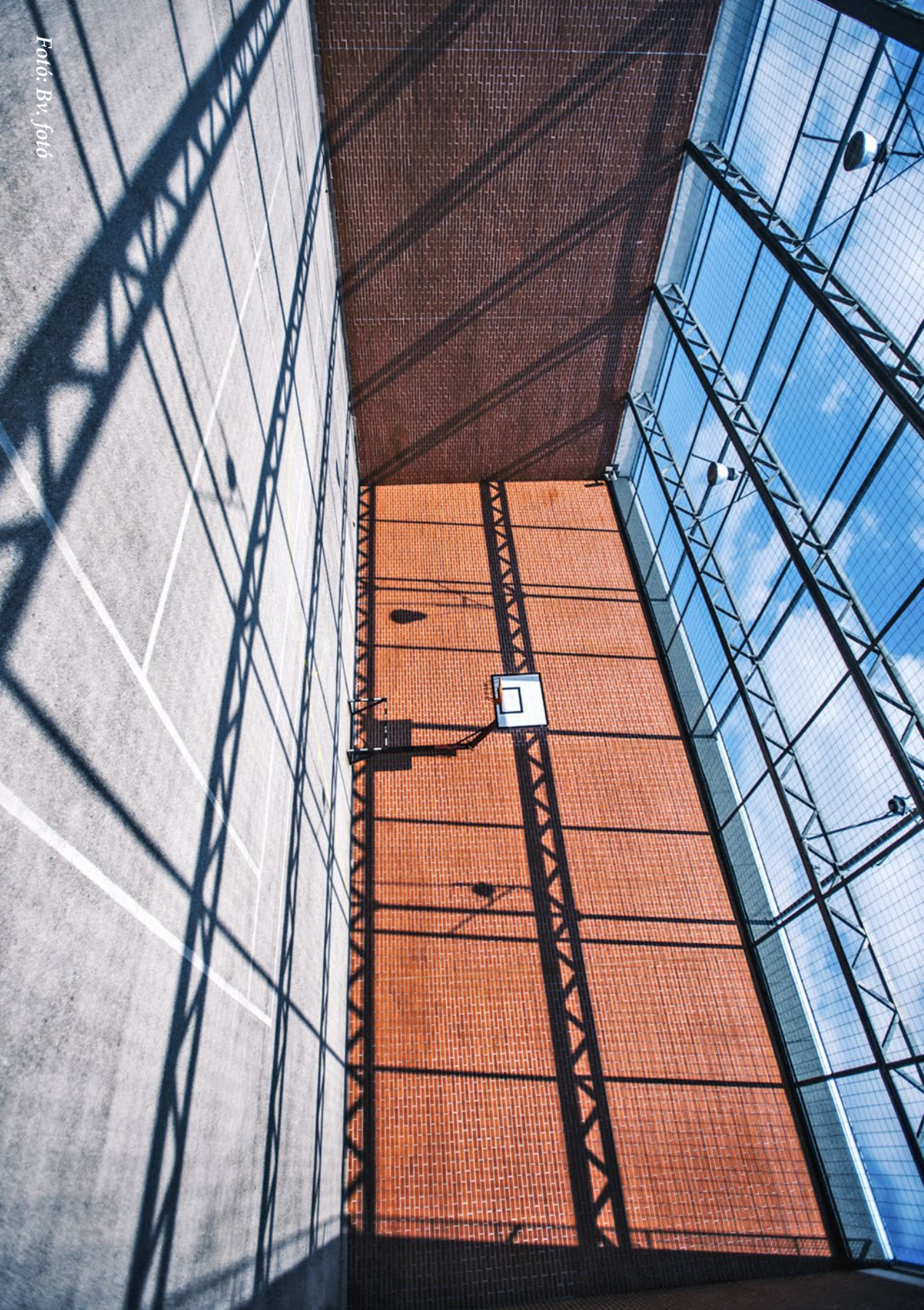

Foto: Bv. foto

REINTEGRÁCIÓS PROJEKT, MINT PR TEVÉKENYSÉG

The reintegration project as a PR activity

A kommunikáció életünk minden szegmensében jelen van, hiszen ez az információszerezés- és átadás legfőbb eszköze. A szervezetek életében sincs ez másképp. Ahhoz, hogy egy szervezet sikeresen működjön, nélkülözhetetlen a hatékony és széleskörű kommunikáció. A közszféra szervezeteinek tevékenysége során elengedhetetlen cél a közbizalom kialakítása és annak fenntartása, a public relations pedig ennek szolgálatában áll. Úgy tűnik, a magánszervezetek mellett ma már a közszervezetek is igyekeznek kiaknázni a PR-ben rejlő lehetőségeket. Mindezt azonban sok esetben felülírja a média: a mindennapok egyik legmeghatározóbb eleme és mozgatórugója, amely olykor valótlan képet mutat a magasan lévő ingerküszöb átlépése érdekében. Hogyan hat mindez a büntetés-végrehajtásról kialakult képre? Képes egy reintegrációs projekt PR tevékenységként mindezt felülírni?

Kulcsszavak: kommunikáció, reintegráció, PR, közszféra, public relations

Communication is all around us since it is the most common way to gather and give information. Same applies to organizations as well. In order for the organization to work successfully it is necessary to maintain efficient communication. The public sector's organizations' goal is to create and maintain trust of the public, and this is what public relations stand for. It seems that not only private organizations but public organizations are trying to exploit PR's possibilities more effectively, although sometimes the media overwrites it: the media, which is the engine of everyday's action and which often uses false allegations and fake news to exceed the high threshold of attention. How does it affect what we think about law enforcement? Is a reintegration project capable to overwrite it as a public relation activity?

Keywords: communication, reintegration, PR, public sector, public relations

Bevezetés

Be kell látnunk: a civilek számára nehezen befogadható terület a büntetés-végrehajtás világa. Ha őszinték szeretnénk lenni, kimondhatjuk, hogy ez az intoleráns viselkedés nem a szervezethez, sokkal inkább a fogvatartottakhoz való hozzáállás lenyomata. Véleményem szerint ők tesztelik meg a büntetés-végrehajtásról kialakult képet, ezért ahhoz, hogy ez a kép (imázs) megváltozzon, nem a szervezetet, hanem a fogvatartottakat kellene „közelebb vinni” a civilekhez. Ezt azonban erőszakos módon nem lehet. Egy társadalmi feladatot ellátó szervezet kötelessége, hogy bizalmi kapcsolatot alakítson ki az állampolgárokkal, ugyanakkor nem kötelezheti őket egyes csoportok, szubkultúrák, személyek elfogadására. Olyan kommunikációs stratégiára lenne szükség, mely által kiváltható az empátia, tolerancia, az új megismerésére való törekvés, azonban nem szabad eltekintenuünk a tényről, hogy a Büntetés-végrehajtás Szervezete mindentől függetlenül fogvatartottakkal foglalkozik: olyan állampolgárokkal, akik Magyarország törvényét valamilyen módon megszegték, akikkel szemben azok állnak, akik a törvényeket szem előtt tartva, becsületesen élnek. Az átlagos polgár általánosít: a fogvatartott bármit is tett, bármilyen indítatásból, rossz ember. A reintegráció alkalmas lehet szakfeladatként a fogvatartotti oldal, PR tevékenységként pedig a befogadói (civil) oldal álláspontjainak megváltoztatására.

Tanulmányom célja, hogy az olvasó átlátható képet kapjon a közszervezetek, azon belül is a büntetés-végrehajtás kommunikációjáról egy reintegrációs projekt által. Hipotézisem arra irányul, hogy a kutatásom tárgyaként szolgáló „Fogvatartottak reintegrációja” (EFOP-1.3.3-16) című projekt PR tevékenységként funkcionálhat a büntetés-végrehajtás szervezeti kommunikációjában. Felvetésem szerint a public relations elsődleges célját, a bizalom kialakítását, valamint a kölcsönös előnyökön alapuló kapcsolatot a reintegrációs projekt megvalósítani. Kutatásomat az elméleti áttekintés mellett a public relations definiálásával és a közsférában való helyzetének elemzésével alapozom meg, valamint igyekszem áttekinthetően bemutatni a Büntetés-végrehajtási Szervezet kommunikációját. Kutatásom módszereként az interjút választottam, hiszen a zárt intézmény megismerése érdekében szükségem volt olyan hiteles információkra, melyeket a szakirodalom nem tud teljes egészében lefedni. Mindemellett fel kellett ismernem, hogy hipotézisemet számszerű adatokkal nem egyszerű alátámasztani, így a személyes tapasztalatok megismerésére az interjút választottam. Mindezt a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága személyi állományának, valamint a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet személyi- és fogvatartotti állományának segítségével sikerült megvalósítani.

Szervezetek, szervezeti kommunikáció

A szervezetek olyan rendszerek, amelyek aktív kapcsolatban vannak más szervezetekkel és környezetükkel. Folyamatosan törekednek a változásra és működésük fenntartására, valamint meghatározott célkitűzések érdekében különböző erőforrások használatával képesek egy összehangolt működésre. Ezek megvalósításához belső irányítási funkciókat használnak. Egy szervezet a tagjainak rendszeres és szabályos

együttműködésén alapul, és „a közös cél elérésére irányuló erőfeszítését foglalja szabályozott keretekbe.”¹

„A szervezeteknek kitüntetett szerepe van a társadalmi lét stabilizációjában. A szervezet által létrehozott társadalmi valóság ugyanis teljes egészében olyan emberi mű, mely a célirányos, meghatározott funkciók ellátására szakosodott cselekvés terepe.”² – írja Csepeli György, A szervezkedő ember című szociálpszichológiai tankönyvében. Majd folytatja: „A szervezetek által ellátott társadalmi funkciók sajátossága, hogy bármennyire is szeretnék, a társadalom tagjai azokat külön-külön egyáltalán nem, vagy csak nagyon alacsony hatékonysággal lennének képesek ellátni.”³ A szervezetek képesek olyan cselekvési tereket kialakítani, melyekben a tagok összehangoltan, együttműködve cselekszenek. Ezen együttműködés eredménye egy célirányos eredményességi többlet, melynek elérésére a nem együttműködő, „magányos” tagok képtelenek lennének.⁴

A szervezetelmélet úgy tartja, hogy a szervezeti kultúra egyik legmeghatározóbb eleme a kommunikáció. A kommunikáció képes arra, hogy összetartsa egy adott szervezet egészét, és összekapcsolja a szervezetet más szervezetekkel és a környezetével. Egy szervezetről szinte mindent elárul a kialakított kommunikációs rendszere. Ez alatt olyan gyakorlatban alkalmazható ismereteket, képességeket, készségeket értünk, melyek a szervezetben felhalmozódnak, és melyek birtokában a szervezet képes a belső és külső kommunikációs feladatokat sikeresen és hatékonyan elvégezni. Megfelelő technikai előfeltételek hiányában nem működhet hatékonyan a kommunikációs rendszer. „E komponensegyüttes magában foglal kommunikációs ismereteket; a kommunikációs folyamatok szervezéséhez, irányításához, koordinálásához és ellenőrzéséhez szükséges ismereteket és készségeket, továbbá kiterjed a szervezet alkalmazottai kommunikációs, szociálpszichológiai, szocio- és pszichokulturális készségeinek fejlettségére.”⁵

Láthatjuk tehát, hogy egy szervezet működését jelentősen befolyásolja az a tényező, hogy tagjai hogyan, milyen csatornákon keresztül, és mennyire hatékonyan kommunikálnak egymással és a környezetükkel, valamint, hogy a szervezetfejlesztés során mennyit törődnek a kommunikációs tevékenységek ellenőrzésével és korszerűsítésével. Az általános szabályok minden szervezettípusra érvényesek, azonban vannak specifikus területek, melyek esetében számos más alapelvnek is érvényesülnie kell a kommunikáció során. Ilyen saját terület például a rendészeti kommunikáció, azon belül pedig a Büntetés-végrehajtási Szervezet kommunikációja.

Public relations - Közönségkapcsolatok

A PR tulajdonképpen egy irányítási funkcióként határozható meg, melynek célja a bizalmi légkör kialakítása és a társadalmi konszenzus. A PR gondozza az adott cég hírnevét, kutatja, elemzi és tervezi a szervezet külső és belső kommunikációs folyama-

1 Némédi J. (2009)

2 Csepeli G. (2011) p. 19.

3 I. m. p. 21.

4 I. m. p. 21.

5 Borgulya I., (2010) p. 34., Kiemelte: Molnár K., Varga J. (2012) p. 15.

taít, valamint gondosan ügyel arra, hogy kölcsönös előnyökön alapuló kommunikációs kapcsolatokat hozzon létre, tartson fenn.⁶

Hasonlóan fogalmaz Borosán Beáta is, aki szerint „*a PR munkafolyamata tervszerű és hosszantartó erőfeszítés azért, hogy egy szervezet és környezete közötti jóakaratot és kölcsönös megértést építsünk ki és tartsunk fenn. A PR tevékenység az a tudományterület, amely a HÍRNEVET gondozza azzal a céllal, hogy megértést és támogatást nyerjen és befolyásolja a véleményt és a viselkedést.*”⁷ A PR területéhez tartozik többek között a sajtójelenlét, a tartalomgyártás, a vállalati, marketing- és válságkommunikáció, a sajtókapcsolatok karbantartása, a közösségi média területe, valamint a CSR (Corporate Social Responsibility, azaz a társadalmi felelősségvállalás) is.⁸

A PR tevékenység általában nagyobb folyamatok részeként jelenik meg. Három olyan területet különböztetünk meg a szervezetek működésében, amelyekbe a „public relations aktivitás beágyazódik”: a marketingfolyamatok, szervezési-vezetési folyamatok és társadalmi folyamatok. Mindez három eltérő felfogást eredményezett, ezek a marketingorientált, a szervezetenorientált és a társadalomorientált nézetek.⁹ Dolgozatom szempontjából utóbbi jelentős. Ezt a nézetet társadalmi folyamatok és jelenségek termelték ki, ezzel bővítve a szervezett kommunikáció hatókörét. Ez a szervezet és a társadalom kommunikációjának egy meglehetősen új felfogása. Jellegzetes változás ezen a területen, hogy a nonprofit vállalatok és kormányzati szervek olyan kommunikációs eszközöket kezdtek el használni, amelyek főként a vállalati szférára voltak jellemzőek. Ebben az értelmezésben a szervezet a társadalom részeként van jelen, a különböző célok és funkciók társadalmi értelmezéssel bírnak. E felfogás célja tehát az, hogy minél közelebb hozza egymáshoz a társadalom elvárásait a vállalat célkitűzéseivel, mindezt egy jól működő, hatékony kommunikációs kapcsolat kiépítése által.¹⁰

PR a közszférában

Az állam, a közigazgatás és az állampolgárok közötti kommunikáció jelentősége hatalmas, hiszen az állampolgároknak joguk van mindenről tudni, amivel az állam foglalkozik, amely hatással lehet életükre. A kommunikáció olyan jelenség, mely visszahat az állam társadalmi megítélésére, és a bizalom kialakulására. Az OECD szerint a bizalomnak, vagy épp annak hiányának óriási szerepe van a kormányzás hatékonyságában. Az erről folytatott viták konklúziója, hogy a hatékony intézményi működéshez szükség van a közbizalom kialakítására. A (köz)bizalom kialakításának egyik legjobb eszköze pedig a public relations.

A közszolgálati kommunikáció során az állampolgárok közvetlenül szereznek benyomást, melyben hatalmas szerepet játszik a média. Érthető tehát, hogy a média az a platform, mely a közigazgatás külső kommunikációjának és PR tevékenység-

6 Ismeretlen szerző, PR definíciók. (jegyzet, é.n.)

7 Szeles P. (1999), Kiemelte: Borosán B. (2008) p. 4.

8 Ismeretlen szerző, All about PR. (Public Relations Society of America, é.n.)

9 Németh Márta A public relations elmélete című főiskolai jegyzet vonatkozó fejezetei, Kiemelte: Nyárády G., Szeles P. (2005) p. 87.

10 Németh Márta A public relations elmélete című főiskolai jegyzet vonatkozó fejezetei, Kiemelte: Nyárády G., Szeles P. (2005) p. 91.

gének egy speciális területét képezi, hiszen főként általa történik a közintézmények imázsépítése és formálása. Elmondható azonban, hogy a közszolgálati intézmények felől érkező kommunikációs igényt fenntartással kezeli a média. A közbizalom kialakításához és fenntartásához egy olyan plurális médiarendszer szükséges, mely által az állampolgárok az őket érintő ügyekben eligazodni képesek, és melyből valós képet látnak az adott közintézmény működéséről. A minőségi közszolgálati kommunikáció alapja az állampolgárok joga a tájékozódásra, missziója pedig a demokratikus létforma megerősítéséhez kapcsolódik. A közszolgálati kommunikáció és a közintézmények működésének hasonlósága pedig abban rejlik, hogy egyik sem profitorientált, és mind a kettő a közjó elérését tűzi ki céljául.¹¹

A büntetés-végrehajtás szervezeti kommunikációja

A társadalommal szoros kapcsolatban álló szervezeteknél rendkívül fontos az üzenetek közvetítése az állampolgárok felé. A kommunikációs felelősség ebben a szektorban óriási, hiszen a társadalmi felelősségvállalás magától értetődő funkció a közigazgatási szervezetek esetében. Mindezen túl nem mellékes szempont az imázs, azaz az intézményről kialakított kép is, melyet a felelősségnek megfelelően kell kialakítaniuk. A kommunikáció sikerességéhez szükség van a belső rendszerek és a kifelé mutatott kép összhangjához.¹²

A Büntetés-végrehajtási Szervezet kommunikációjáról Orosz Zoltán bv. őrnagy, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának szóvivője számolt be egy interjú keretén belül. A büntetés-végrehajtás teljes körű kommunikációjával a BvOP Kommunikációs Főosztály foglalkozik. A teljes körű kommunikáció része a sajtóanyagok összeállítása, sajtómegfigyelés, a médiatartalom-szolgáltatókkal való kapcsolattartás, valamint a szervezeti kiadványok és a honlap szerkesztése. Ezen feladatok azonban nem kizárólag a Kommunikációs Főosztály feladatai, a honlap szerkesztésében valamennyi büntetés-végrehajtási szerv is részt vesz, hiszen a saját aloldalukon található intézetükre, intézményükre vonatkozó hasznos és közérdekű információkat ők töltik fel. A szervezeti kiadványok közül a Bv Hírlevél, a Börtönújság szerkesztését a Kommunikációs Főosztály, a Börtönügyi Szemle, az Évkönyv, a Börtönstatisztikai Szemle és az Ezer éves múltunk című kiadványok szerkesztését a BvOP Hivatal Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztálya végzi. A vezetők és a szóvivők kívül kiemelt főreferensek, fotós és videós végzi a kommunikációs tevékenységet. Intézeti szinten sajtóreferensek végzik a munkát, de nem minden intézetben van önálló sajtóreferens, ellentétben például a rendőrséggel.

A rendszerváltást követő időszakot a véleménynyilvánítás szabadsága és a liberalizált médiapiac jellemezte. Az átlagember számára azelőtt léteztek olyan személyek és intézmények, melyekre felnéztek, melyekbe feltétlen bizalmukat fektették. Ide sorolhatjuk többek között az egyházat, az uralkodókat, de későbbi időkből akár a párttitkárokat is. A róluk kialakult kép lerombolásához hiányzott az eszköz: az az eszköz, amely a rendszerváltással megérkezett. Addig a pontig nem tudtak és nem is akartak értesülni a

¹¹ Antal Zs. (2017)

¹² Molnár K., Varga J.: Szervezetek belső kommunikációjának megszervezése

bálványok hibáiról, a társadalom valódi képéről. A rendszerváltás a helyzetet azonban a másik végletig vitte. A közszereplők és közintézmények irányába vetett bizalom csökkent, az átlagemberek szemében az addigi bálványok hiteltelenné váltak. A közbizalom csökkenésének talán a büntetés-végrehajtás intézménye is áldozatul esett.¹³

„Igen érdekes volt követni, amint a bűnügyi szakma képviselői a tömegkommunikáció szakembereit kárhóztatták azért, hogy a tömegtájékoztatásban a bűnözésről megjelenő kép nem tükrözi a hazai bűnözés valódi jellemzőit, míg a másik oldal az információs csatornák időnkénti korlátozottságát vetette a szakma szemére.”¹⁴ – írja Korinek László, a Rendészeti Szemle főszerkesztője „A tömegtájékoztatás és bűnözés” című tudományos ülésen elhangzottakról. Később hozzáteszi, hogy egy dologban azonban mindkét fél egyetértett: a médiának óriási szerepe van a bűnözéstől való félelem kialakulásában, ennek pedig oka lehet az oknyomozó, a bűnözési és bűnüldözési folyamatok háttérét mellőző tömegtájékoztatás. Hiszen valljuk be, a magyar tömegtájékoztatásban valóban többet hallunk szélsőséges, olykor ijesztő esetekről, mintsem arról, hogy hogyan zajlik egy-egy nyomozás, vagy milyen óvintézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy ne fordulhasson többet elő az adott eset.¹⁵

A főszerkesztő alapéztése az, hogy a sajtó nagyban hozzájárul a bűnözési félelem kialakulásához a szenzációhajhász mivoltával, de ennek ellenére nem állítja, hogy nincs szükség sajtóra a büntetés-végrehajtásban. Egy példa alapján a szerkesztő úgy gondolja, a tömegtájékoztató médiumok előbb említett szakszerűtlensége és túlzásokra való hajlama miatt egyre többen támadták az igazságszolgáltatást és a büntetés-végrehajtást. A közvélemény a szerkesztő által említett eset kapcsán egyre szigorúbb és kritikásabb lett, komoly jogi szankciókat és ítéleteket követeltek. Ezzel olyan lavina indult el, melynek enyhítésére nagyobb társadalmi kontroll bevezetésére volt szükség.¹⁶

Az efféle tömegtájékoztatás egy másik káros hatása, hogy a szórakoztató krimik a fogyasztókban megerősítik a tudatot, miszerint „jobbak” a bűnözőknél, és jóleső érzés számukra, ha látnak egy bűnözőt tetten érni és bűnhődni. Más műfajoknál is tapasztalható, de ennél inkább meghatározó az a jelenség, hogy valódiként érzékelik a bűnözést, és a látottakat a valóságra vetítik. „A bűnözés félelmet szül. A félelem tárgya általában az idegenektől, a bizonytalantól való félelemmel, szorongással azonosítható és ezt csak erősíti az egyoldalú, szélsőséges bűnözés ábrázolás vagy tudósítás.”¹⁷ Azt tehát kijelenthetjük, hogy a tömegtájékoztatásban létező bűnözéskép eltér a tényleges, valódi bűnözéstől. Ez több területen is észlelhető, mint például a bűnözés struktúrája, a konkrét bűncselekmény-szituáció, vagy akár a tettes/áldozat „karakterének” percepciója.

A bűnözés struktúrája a következőképp értékelendő: a médiumok által vetített bűnözésábrázolás szinte maximálisan kimerül az erőszakos bűnözésben, ennek ellenére „a médiumok hallgatnak arról, hogy például egy gyilkosság a tettes és áldozat között milyen kölcsönhatások során formálódik.”¹⁸ A médiumok legtöbbször csak a külsőségekre koncentrálnak, a tettes én-fejlődése, vagy későbbi sorsa már senkit sem érdekel.

13 Prancz B. (2008) p. 171.

14 Korinek L. (1996) p. 18.

15 Korinek L. (1996) p. 18.

16 I.m. p. 19.

17 I.m. p. 21.

18 I.m. p. 23.

Akár a filmekben, sorozatokban, úgy a bűnözésábrázolásban is észrevehetjük, hogy különböző archetípusok alakultak ki. A tettes általában kegyetlen, brutális és önző, de általában semmit sem tudunk arról, hogy milyen valójában, milyenek a kapcsolatai, hogyan szocializálódott. Az áldozat ezzel szemben szinte mindig ártatlannak tűnik, passzív és kiszolgáltatott, de valójában sosem tudunk a valós problémákról.¹⁹

Összegezve tehát elmondható, hogy a helytelen, hiányos és egyoldalú bűnözésábrázolás oka lehet annak, hogy az állampolgárok egy erősebb, szigorúbb, több joggal rendelkező rendőrségben és büntetés-végrehajtásban hisznek. A bűnözőkről így kialakult kép komoly akadálya lehet a reszocializálásnak és reintegrációnak. A bűnözők szemszögéből tekintve előnytelen tehát a helyzet, hiszen az elutasító, utálkozó magatartást látva intoleránsként értékelhetik a társadalmat.²⁰

A bűnözés elleni küzdelem két alapvető tézissel rendelkezik. Az egyik, hogy a már elkövetett bűncselekményt fel kell deríteni, és tetteit felelősségre kell vonni. A másik, hogy a bűncselekményekhez vezető folyamatokat kell megismerni, ezáltal pedig egy olyan környezetet teremteni, melyben ez a folyamat el sem tud kezdődni. Ezek a represszió és prevenció tézisei.²¹ A prevenciónak szüksége van a nyilvánosságra, ezért a tömegkommunikációs eszközöknek nagy befolyásuk van a bűnmegelőzés hatékonyságára. Az erre irányuló programok alaposan megtervezett és összehangolt PR munkával, rendezvényekkel, illetve az írott és elektronikus sajtó aktív közreműködésével valósíthatók meg. Ezáltal ellensúlyozható a már említett szenzációhajsza magatartás, hiszen nem csupán a legextrémebb, legbrutálisabb esetekről hallhatnak, olvashatnak a médiafogyasztók. A sajtó képes bármilyen irányban befolyásolni a közvéleményt.²²

Reintegráció

A büntetés-végrehajtási szerveknek tehát számos szakfeladata van, melyek végrehajtása olyan, a fogvatartottakkal kapcsolatos feladatok elvégzését jelenti, melyek eredménye a különböző büntetés-végrehajtási célok elérése. Ilyen cél például a fogvatartott társadalomba való visszailleszkedésének, azaz reintegrációjának elősegítése, melynek eszköze a reintegrációs szakfeladat.²³ „A reintegrációs program azoknak az előre eltervezett és tudatosan irányított eseményeknek az összefüggő sorozata, amelyek előkészítik, illetve lehetővé teszik az elítélt intézeti rendbe, majd a társadalomba való beilleszkedését.”²⁴

A reintegrációs tevékenységek tehát abban segítenek, hogy a hamarosan szabaduló személyt felkészítsék az őt érhető ingerekre, hogy segítsék az újbóli beilleszkedést, valamint, hogy a fogvatartott a szabadulását követően tartózkodjon az újabb bűncselekmény elkövetésétől.

19 I.m. p. 24.

20 I.m. p. 26.

21 Pusztai L. (1996) p. 30.

22 I.m. p. 38.

23 BVOP Oktatási Segédanyagok - Reintegráció alapfok 2018.

24 Ranga A., Vörös E. (2016) p. 47., Kiemelte: Bartha V. (2017) p. 3.

A büntetés-végrehajtási intézetek fő feladatai a fogvatartottak reintegrációjában többek között az oktatás, munkáltatás, ezáltal valamely szakképzettség biztosítása (amely elfogadható a civil szférában), a fogvatartott kapcsolatainak megőrzése és erősítése, valamint a közművelődés és szabadidős tevékenység engedélyezése is. Ide tartozik továbbá az álláskereső lehetőségének biztosítása és segítése, az agressziókezelés, valamint a bűnméltél megelőzéséhez szükséges tevékenységek, programok biztosítása.²⁵

A kutatásom tárgyakként szolgáló „Fogvatartottak reintegrációja” című projekt (EFOP-1.3.3-16) felhívása alapján: „*A szabadságvesztés alatt megvalósuló reintegrációs program célja, hogy az elitelt szabadulásakor belső meggyőződésből szándékozzon és célirányos külső segítség igénybevételével képes legyen a társadalom jogkövető tagjává válni.*”²⁶

Kutatás

A kutatás célja és módszere

A Büntetés-végrehajtás Szervezete – ahogy a szakirodalom is alátámasztotta – egy speciális és meglehetősen zárt világ. E jellegzetességéből és a fogvatartottakkal szemben tanúsított általános intoleráns magatartásból fakadóan nagyon nehéz egy olyan kommunikációs stratégiát felépíteni, mely mindezt befolyásolni tudja. Kutatásom célja, hogy mindezt, és a PR tevékenységek hatékonyságát figyelembe véve bebizonyítsam, hogy a reintegrációs projekt alkalmas lehet PR tevékenységként a közvélemény befolyásolására, és a szervezet hírnevének növelésére.

Ahhoz, hogy felvetésem bizonyítani tudjam, szükségem volt olyan információkra, melyeket – a téma nehézsége és a szervezet zártsága miatt – a szakirodalmak mellett csupán a börtönélet szereplői képesek és alkalmasak megválaszolni. A kérdések megválaszolásához kvalitatív módszerre volt szükség, hiszen nem számszerű adatok gyűjtése, sokkal inkább személyes tapasztalatok és vélemények meghallgatása volt a cél. Ezek a szereplők a Büntetés-végrehajtási Szervezet személyi és fogvatartotti állományának tagjai. Előzetes egyeztetések után a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságánál, valamint a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetnél tehettem látogatást. Az Országos Parancsnokságon a szóvivővel, valamint a reintegrációs projekt vezetőjével készíthettem interjút, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben pedig három fő a személyi állományból, négy fő pedig a fogvatartotti állományból állt rendelkezésemre.

A reintegrációs projekt különböző nézőpontokból

Interjú kutatás a pálhalmi intézet személyi és fogvatartotti állományával

A Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetnél tett látogatásom során alkalammal nyílt interjút készíteni három fővel a személyi állományból, négy fővel pedig a

25 BvOP Oktatási Segédanyagok - Reintegráció alapfok 2018.

26 Pályázati felhívás. A felhívás címe: Fogvatartottak reintegrációja. A felhívás kódszáma: EFOP-1.3.3-16 (Széchenyi 2020)

fogvatartotti állományból. A fogvatartottakkal történő beszélgetés során igyekeztem határozottan tűnni. Erre azért volt szükség, mert az előzetes tájékoztatáson elhangzottak is alátámasztották, hogy egy fogvatartott az interjú során hajlamos lehet ferdíteni az igazságot, feltérképezni a kérdező gyengeségeit, esetleg meg is tagadhatja a válaszadást, amit kellő határozottsággal el kell fogadni és továbblépni a következő kérdésre. Egy, a fogvatartottak mediációjával kapcsolatos kutatásról Windt Szandra is úgy fogalmaz, hogy „A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések árnyalták a kérdőíves és a mélyinterjú vizsgálat eredményeit.”²⁷ Mindezek miatt a személyi állománnyal végzett interjútól eltérően, a fogvatartottakkal külön-külön történt a beszélgetés.

A kutatás kvalitatív jellege ellenére a kódolási kategóriarendszereket nem a vizsgálat közben, hanem már az előtt kialakítottam, melynek oka, hogy az interjúvázlatot előzetesen meg kellett küldennem a BvOP-nak, valamint a pállalmi intézetnek. Az interjúkérdések elsősorban a projekt sikerességére fókuszáltak, hogy a megkérdezettek milyenek látják a reintegrációs projektet, azon belül is az alkalmazott kommunikációs eszközöket. A második témakör kérdései a projekt hatását boncolgatták: változtat-e a projekt a fogvatartottak egymással és a személyi állománnyal való viszonyán? A harmadik témakör pedig arra irányult, hogy hogyan látja mindezt az adott fogvatartott közvetlen környezete (család, barátok), valamint, hogy hogyan változtat a projekt a fogvatartottakról és a büntetés-végrehajtásról kialakult képen. A személyi állomány számára összeállított kérdések egy része lefedi a fogvatartottakét, de kiegészül a projekt médiában való megjelenésének, terjesztésének és PR tevékenységként való (közvéleményt és hírnevet befolyásoló) lehetséges funkciójának kérdéskörével.

A reintegrációs projekt a válaszadók szerint pozitív, sikeres, és eléri a célját. Ugyan a program nem hosszú távú, de örülnek annak, hogy ezt az időt hasznosan tölthetik el. A fogvatartottak céljai alapján elmondható, hogy míg van, aki egy szakma elsajátításáért küzd, addig vannak, akik az indulatkezelési problémáik kezelését, esetlegesen a kommunikációjuk fejlesztését tűzték ki célul. A vizsgált reintegrációs projekt mindezeket megadja a fogvatartottak számára. *„Nagyon sok jó program van. Részt vehetünk agressziókezelésen, önismereti tréningen és kommunikációs fejlesztéseken is. Nekem az önismeret segített a legtöbbit.”* – számolt be a projekt elemeiről az egyik fogvatartott. A fogvatartottak véleményem szerint jól átlátják a projekt üzenetét, ami a személyes fejlődésen, a sikeres visszailleszkedésen, a jövőkép tisztább látásán, valamint a személyes kapcsolatok helyreállításán alapszik. Kérdés, hogy hogyan látják mindezt a „kívülállók”? Elér-e a projekt üzenete azokhoz, akik nem állnak kapcsolatban a Büntetés-végrehajtás Szervezetével? Fontos mindemellett, hogy a fogvatartottak a szabadulás után igénybe vehetnek további utógondozást, mely segít a projekt egyik legfőbb célkitűzésének megvalósításában: az újbóli bűncselekmények elkövetésének visszaszorításában. Arról, hogy milyen kommunikációs eszközöket használnak a projektben, szintén pozitívan vélekedtek. A fentebb említett elemek során kis csoportokban, családi hangulatban történik az adott probléma kezelése, úgy gondolom, ez nagyon hozzájárul a projektről való pozitív gondolkodás eléréséhez. A projektben részt vevő tanácsadó a következőkről számolt be: *„Mi egyfajta élménypedagógiai hitvallást gyakorlunk. Van tananyag, de próbálunk fantáziát mozgatni, elérni az úgynevezett aha-élményt. Keményen jelen van az érzelmekre hatás, nagyon fontos a bizalom, a rétegek*

27 Windt Sz. (2011)

lebontása. *Jelen van továbbá egyfajta nem tudatos, és nem ártó manipuláció is, amivel segíteni akarunk. Ez egy hatékonyságnövelő tényező.*” A fogvatartottak munkájukért jutalmat kaphatnak, mely egy dicséretre történő javaslattétel. Ezt a jutalmat például tisztelettudó magatartással, tanulással, intézetfenntartó munkában való részvétellel érdemlik ki. Mindannyian egyetértettünk abban, hogy ez ösztönözheti őket ottlétük során hasznossá és aktívvá válni.

A második témakör a projekt hatásaira, a személyes kapcsolatok alakulására fókuszál a projekt tükrében. A fogvatartottak egymás közti viszonyára általánosan jellemző a konfliktus, és azok negatív kezelési módszerei. Az egyik fogvatartott úgy fogalmazott, hogy *„Ha egyikünk részt vesz benne [a projektben], az motiválhatja a többi rabot. De óvatosnak kell lenni, mert könnyen visszaélhetnek vele. De végül is a tanultakat hasznosítani tudjuk a zárkában is.*” Egy másik fogvatartott szerint pedig *„Igen, változtat. [A projekt változtat a fogvatartottak egymás közti viszonyában.] Főként a kommunikációban, akkor, ha balhé van.*” Ezt látják a projektben részt vevő személyi állomány tagjai is. *„Feltűnt, hogy nem hagyják, hogy bárki is magára maradjon. Sok időt fordítunk arra, hogy az aktuális problémákat, konfliktusokat elővegyük, ezáltal „muszáj” nekik egymáson segíteni.*” Összességében a válaszadók egyetértettek abban, hogy a projektben résztvevők látásmódja megváltozik, de hozzátették, hogy a befogadó féltől (például egy olyan fogvatartottól, aki nem vesz részt a projektben) is sok minden függ. Emellett megemlíthetjük a civilek intoleráns viselkedését is velük szemben, hiszen nem csupán a zárkában, hanem a börtönön kívül is érheti őket „meglepetés”, ha ilyen magatartást tanúsítanak velük szemben. Ennek oka lehet az érdeklődés és empátia teljes hiánya, vagy az egyoldalú bűnözésábrázolás is. Az egyik fogvatartott kiemelte, hogy sokat jelentett számára az, hogy új, addig nem ismert fogvatartottakkal találkozhatott, és kicsit kizökkenhetett a mindennapokból. A fogvatartottaktól a személyi állománnyal való kapcsolatuk alakulásáról rövid, de egybehangzó választ kaptam: sokat jelent, ha valakin látszik a fejlődésre való hajlam, a tenni akarás. Úgy gondolják, hogy a projekt jó esély lehet számukra abból a szempontból is, hogy a civilek, a börtönön kívül pozitívan gondolkodjanak róluk a projektben való részvétel miatt. A közvélemény pozitív befolyásolásához azonban szükség van a megfelelő tömegtájékoztatásra, a plurális médiarendszere. *„A prominencia elve sajnos sokszor hátrányba szorít minket. Kis hírértéssel nem egyszerű labdába rúgni.*” – egészítette ki felvetésem a projektben részt vevő tanácsadó.

A harmadik kérdéskörömnél az volt a fő szempont, hogy hogyan vélekedik a fogvatartottak közvetlen környezete a programról. Ennél a témakörnél kisebb akadály merült fel, melynek oka, hogy a fogvatartottaknak korlátozott lehetőségük van a családdal való kapcsolattartásra. A projekt egyik eleme a hozzátartozók bevonása, amely számottevő újítás a korábbi projektekkel szemben, de ottjártamkor erre még a pálhalmi intézetben nem került sor. Így csak néhány rövid véleményt hallhattam, melyek szerint a család és barátok a legtöbb esetben motiválják a fogvatartottat a programban való részvételre, és annak véghezvitelére. A fogvatartottak nagyon várják a családi beszélőt, mely során alkalmuk adódik majd a hozzátartozók erősebb bevonására. Egy korábbi projektről készült tanulmányban azonban a következőket állapították meg: *„A család felelőssége egyértelmű: a fogvatartottak jelentős százaléka (85%) diszfunkcionálisan működő, szintén bűnözői életmódot folytató családokból jött. (...) A szűkebb családi, baráti közeget mindannyian egyértelműen felelősnek tartották a beilleszkedés siker-*

*telensége miatt.*²⁸ Mindez kettős mércét ad: a már bent lévő fogvatartott motiválása talán a büntudatból adódik?

Általánosan elmondható, hogy a hozzátartozók nem a tömegtájékoztató révén, hanem a fogvatartottól tájékozódnak a programról. Ugyan nem nehéz elveszni az internet információrengetegében, azonban ott jelentősen bővebb tájékoztatást kaphatnának arról, hogy hozzátartozójuk tulajdonképpen mivel is tölti idejét a program keretein belül. Felmerül a kérdés tehát, hogy ha egy, a programban részt vevő fogvatartott hozzátartozója sem tájékozódik a különböző digitális platformok által, akkor egy civil miért is tenné? Eljut-e a médiafogyasztókhoz az üzenet, miszerint a projektek által lassan, de jó úton halad mind a büntetés-végrehajtás, mind pedig a fogvatartottak? Átlagos médiafogyasztóként, a büntetés-végrehajtási ismeretek hiányában, és egyáltalán az érdeklődés hiányában feltehetőleg kevés, vagy szinte semmilyen információ nem jut el a civilekhez. A reintegráció és kommunikáció kapcsolatát a tanácsadó így látja: „*A kommunikáció és a reintegráció nincsenek meg egymás nélkül. Az alap a hatékony és asszertív kommunikáció, erre épül a reintegráció.*” A felvetésem közel áll a fentebb említett megállapításhoz: a kommunikáció elengedhetetlen része a reintegrációs folyamatnak, de a reintegráció is kiváló eszköze lehet a hatékony külső kommunikációnak, ezáltal pedig a közvélemény pozitív befolyásolásának.

Ahogy korábban már említésre került a Kriminológiai Közlemények sorai alapján, a kommunikációs szakemberek és a bűnügyi szakma képviselőinek érdekellentéte valósul meg ebben az esetben. Hiszen míg a tömegkommunikációban dolgozók célja a hírértékkel bíró esetek ábrázolása, addig a bűnügyi szakemberek a hazai bűnözés valódi megjelenítéséért küzdenek. Abban azonban nem kételkedhetünk, hogy a bűn-ábrázolás megreformálásával egyidejűleg ne lenne szükség hiteles médiára, hiszen ez a platform az, amellyel ma a legtöbb ember elérhető. Fontos mindemellett kiemelni, hogy a reintegráció sikerességét nagymértékben befolyásolhatja az egyoldalú bűn-és-ábrázolás, hiszen míg a fogvatartott a börtön falai között pozitív visszajelzést kap a projektben való részvétel miatt, addig a szabadulás után előfordulhat, hogy negatív, elutasító magatartást fognak tanúsítani vele szemben az információk hiányában. Így a társadalomba való visszailleszkedés nehezebbé válik, és nagyobb esély van az újabb bűncselekmény elkövetésére. Összességében elmondható tehát, hogy a prevenció feltétele a hatékony, reális, és sokoldalú tömegkommunikáció és PR tevékenység, de jelentős akadályt jelent a médiafogyasztók hatalmas ingerküszöbe és az állampolgárok által tanúsított intoleráns magatartás is.

A reintegrációs projekt vezetőjének nézőpontja

A kutatásban segítségemre volt Sinkó Csaba bv. alezredes, mb. főosztályvezető, a „Fogvatartottak reintegrációja” című projekt vezetője, valamint a korábban már említett Orosz Zoltán bv. őrnagy, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának szóvivője. A Büntetés-végrehajtási Szervezet felépítésének és kommunikációjának megismerése mellett lehetőségünk nyílt megvitatni a projekt különböző céljait és hatásait.

²⁸ Hegedűs J., Ivaskovics K. (2016) p. 85.

Kérdéseim ebben a témakörben aköré összpontosultak, hogy milyen eszközöket alkalmaznak a projekt terjesztésére, valamint, hogy milyen a projekt médiavisszhangja. A fő kérdés pedig, hogy alkalmas lehet-e a reintegrációs projekt a közvélemény pozitív befolyásolására, azaz megállja-e a helyét a projekt, mint PR tevékenység?

A reintegrációs projekten belül kommunikációs szakreferensek felelnek a különböző kommunikációs tevékenységekért: többek között feladatuk a hírek és médiamegjelenések gyűjtése és továbbítása; a honlap szerkesztése; a projekt keretében megjelenő kiadványok elkészítésében való részvétel; a sajtónyilvános eseményeket, sajtótájékoztatókat követő megjelenések gyűjtése; sajtóközlemények megírása, valamint a sajtó képviselőivel való kapcsolattartás a projekt kapcsán. Láthatjuk tehát, hogy számos PR tevékenység megjelenik a felsoroltak között. A projekt vezetője elmondta, hogy igyekeznek minél több médiamegjelenést generálni. A projekt – indulása óta – hetven körüli megjelenést eredményezett, melyekbe beletartozik a televíziós, nyomtatott és elektronikus megjelenés egyaránt. Ez a szám kiemelkedőnek mondható. A Büntetés-végrehajtási Szervezet a társadalmi szerepe miatt köteles minél több információt eljuttatni a környezete felé, de óvatosnak kell lennie, hiszen a büntetés-végrehajtás egy zárt, civilek számára rideg terület. *„Nehéz felkelteni az érdeklődést, nehéz elérni, hogy ez az egész befogadható legyen. Ez sok lehet a hétköznapi embernek, és valószínűleg nem is érdekli.”* – fejtette ki véleményét a befogadásról a projekt vezetője.

A felsorolt PR tevékenységek mind a projekt köré épülnek. De vajon megállja-e a helyét a reintegrációs projekt, mint önálló PR eszköz? A PR feladata, hogy megfelelően kommunikáljon a környezettel, melynek eszközei lehetnek többek között a sajtókapcsolatok, szponzorálás, hirdetések, kiállítások, vagy különböző rendezvények.²⁹ A CSR, azaz a társadalmi felelősségvállalás elfogadott PR tevékenység, annak ellenére, hogy célját (a szervezetek) elsősorban a tényleges felelősségvállalásként definiálják, és csak másodlagos cél az imázsépítés. Ennek ellenére sok kritika éri a magánszervezeteket amiatt, hogy a felelősségvállalást önreklámként használják. Véleményem szerint azonban ez elkerülhetetlen hatása a társadalmi felelősségvállalásnak: éppen ezért tartozhat a (legsikeresebb) PR tevékenységek közé.

A büntetés-végrehajtásban dolgozók szintén így vélekednek a projekt PR tevékenységként való működéséről. Belátják, hogy a reintegráció határozottan alkalmas a közvélemény pozitív befolyásolására és a közbizalom kialakítására, azonban fontos kiemelni, és nem szabad elfelejteni a projekt valódi célját, ami nem más, mint a fogvatartottak reintegrációjának és reszocializációjának segítése. A projekt vezetője úgy fogalmaz: *„A reintegrációnak nem elsődleges célja, sokkal inkább csak egy része a hírnév gondozása. Az elsődleges cél mindig is a reintegráció marad.”* A Büntetés-végrehajtási Szervezet szóvivője később egyetértően kiegészítette: *„Természetesen a projekt alkalmas arra, hogy az embereknek pozitív képet mutassunk. De mindez csak másodlagos. A legfontosabb a fogvatartottak sikeres reintegrációja.”*

29 Állami Foglalkoztatási Szolgálat - PR Menedzser, Szakmaismerető információ mappa. (Kiadja: Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, 1999/2008) p. 2.

Konklúzió

Láthatjuk tehát, hogy a projekt alkalmasságát nem tudtam sem én, sem az interjúalanyok cáfolni. A korábban említett PR felfogások közül a büntetés-végrehajtás egyértelműen a társadalmi nézőpont alá tartozik. Elsődleges célja és funkciója nem lehet más, mint a társadalmi értékek figyelembe vétele, de természetesen nem kell teljesen háttérbe szorulnia a klasszikus PR funkcióinak, melyek a közvélemény pozitív befolyásolása, valamint a kölcsönös előnyökön alapuló kapcsolatok létrehozása és fenntartása.

Hipotézisem nem tért ki az alkalmasság és a célok elkülönítésére, így felvetésem csak részben bizonyult helyesnek. Az interjúalanyok egyöntetűen a projekt alkalmassága mellett érveltek, azonban csak a személyi állomány tagjai tudták mélyebben értelmezni a kérdést, és kitérni az alkalmasság mellett a társadalmi célokra is. A fogvatartottak ugyan egyetértettek abban, hogy a projekt alkalmas lehet arra, hogy megváltozzon a róluk és a büntetés-végrehajtásról kialakult kép, de nem vették figyelembe, hogy az elsődleges cél továbbra is az ő saját sikeres reintegrációjuk.

A projekt hatását azonban sok tényező befolyásolhatja. Figyelembe kell vennünk az állampolgárok magatartását, az elutasító és közönyös viselkedést, a média egyoldalú bűnözésábrázolását és a befogadók magas ingerküszöbét egyaránt.

Kijelenthetjük, hogy a projekt megfelelő eszköz a közbizalom kialakítására, a büntetés-végrehajtásról és a fogvatartottakról kialakult kép megváltoztatására, megállja a helyét PR tevékenységként. Nem jelenthetjük ki ugyanakkor, hogy elsődlegesen ezt a célt szolgálja. A szakirodalmak és az interjú kutatásom eredménye alapján megállapítottam, hogy a reintegráció, jelen esetben a „Fogvatartottak reintegrációja” című projekt a büntetés-végrehajtás szervezeti kommunikációjában óriási szerepet tölt be. A szervezetnek figyelembe kell vennie a társadalmi érdekeket és a fogvatartottak érdekeit: a projekt elsődleges célja maga a reintegrációs folyamat. Azonban nem szabad háttérbe szorulnia az állampolgárokkal való kapcsolatnak, hiszen ők azok, akik a szabadulás után befogadják majd a reintegrációs projektben részt vevő személyeket. Ők azok, akik a véleményüket formálják, akik magatartásukkal befolyásolni tudják a reintegráció sikerességét. A folyamat közös érdek, melynek eredményessége érdekében szükségünk van a hatékony, célratörő és világos kommunikációra, toleranciára és bizalomra.

Felhasznált irodalom

- Csepeli György (2011): *A szervezkedő ember*, Budapest, Osiris Kiadó, p. 19-27, 185-192.
- Korinek László (1996): *A tömegtájékoztató és a bűnözés kapcsolata*, Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, Kriminológiai Közlemények 53., p. 18-26.
- Marinovich Endre engedélyével: Németh Márta, *A public relations elmélete* című főiskolai jegyzet vonatkozó fejezetei
Kiemelte: Nyárády Gáborné - Szeles Péter (2005): *Public Relations I.* Perfekt Zrt., p. 87-91.
- Pusztai László (1996): *A regionális bűnmegelőzés lehetőségei és a Magyarországon alkalmazható megoldások*, Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, Kriminológiai Közlemények 53., p. 30-38.
- Szeles Péter (1999): *Public relations a gyakorlatban*, Geomédia szakkönyvek, Budapest.
Kiemelte: Borosán Beáta (2008): *A PR. A PR lényege. A PR eszközrendszere. A külső és belső PR. Az arculat és az image.*, Budapest, Nemzeti Szakképzési Intézet, p. 4.

Internetes források

- Állami Foglalkoztatási Szolgálat, PR Menedzser, Szakmaismerető információ mappa. (Kiadja: Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, 1999/2008.) 2.
www.epalya.hu/media/mappa/PR_menedzser.pdf / Utolsó letöltés: 2018.04.18.
- Antal Zsolt, Közszolgálati kommunikáció, közbizalom és médiaszabályozás. In *Medias Res: 2017/2.*
www.media-tudomany.hu/archivum/kozszojalati-kommunikacio-kozbizalom-es-mediaszabalyozas/ / Utolsó letöltés: 2018.04.19.
- Borgulya Istvánné, Kommunikációmenedzsment a vállalati értékteremtésben. (Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010): 34. Kiemelte: Molnár Katalin–Varga Júlia, Szervezetek belső kommunikációjának megszervezése. (2012.) 15.
www.nyelvilektoraras.hu/wp-content/uploads/2012/05/Szervezetek-belső-kommunikációjának-megszervezése.pdf / Utolsó letöltés: 2018. 02. 20.
- BvOP Oktatási Segédanyagok - Reintegráció alapfok 2018.
bv.gov.hu/download/4/ee/02000/Reintegráció%20alapfok%202018.pdf. Utolsó letöltés: 2018.02.19.
- Hegedűs Judit - Ivaskovics Krisztián, Büntetés-végrehajtásban dolgozók nézetei a reintegrációról. (*Alkalmazott Pszichológia*, 2016.) 85.
real.mtak.hu/51267/1/AP_2016_4_Hegedus_Ivaskevics.pdf / Utolsó letöltés: 2018.04.18.
- Ismeretlen szerző, All about PR. (Public Relations Society of America, é.n.)
www.prsa.org/all-about-pr/ / Utolsó letöltés: 2018.04.18.
- Ismeretlen szerző, PR definíciók. (jegyzet, é.n.)
media.ektf.hu/nappali/orai_anyagok/baloghadienn/pr_1_definicio.pdf / Utolsó letöltés: 2018.04.20.
- Molnár Katalin–Varga Júlia, Szervezetek belső kommunikációjának megszervezése. (jegyzet, é.n.)
www.nyelvilektoraras.hu/wp-content/uploads/2012/05/Szervezetek-belső-kommunikációjának-megszervezése.pdf / Utolsó letöltés: 2018.04.18.
- MRSZKI online tananyag. Büntetés-végrehajtási szakmai ismeretek fejezetei. (2015)
mrszki.hu/images/docs/rendeszetiagazati/segedanyagok/bv/09_evf_bv.pdf / Utolsó letöltés: 2018. 03.14.
- Némedi János - Centroszet Szakképzés-szervezés Nkft. online tananyag, Szervezetek c. fejezet. (2009)
centroszet.hu/tananyag/vezetes/1_szervezetek.html / Utolsó letöltés: 2018.03.02.
- Pályázati felhívás. A felhívás címe: Fogvatartottak reintegrációja. A felhívás kódszáma: EFOP-1.3.3-16 (Széchenyi 2020)
www.palyazat.gov.hu/efop-133-16-fogvatartottak-reintegracija/ / Utolsó letöltés: 2018.04.17.
- Prancz Balázs, A büntető igazságszolgáltatás és a média konfliktusa. (*Iustum Aequum Salutare IV.* 2008/2.) 171.
ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20082sz/11.pdf / Utolsó letöltés: 2018.04.19.

Ranga Attiláné, Vörös Erzsébet, Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek – Reintegrációs programok. (Lektorálta: Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja, Budapest, 2016. november) 47. Kiemelte: Bartha Vanda, Az élet a börtön után, avagy a sikeres reintegráció. (Szakdolgozat: Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetés eljárásjogi és büntetés-végrehajtási tanszék, 2017.) 3.
midra.uni-miskolc.hu/document/25692/21778.pdf / Utolsó letöltés: 2018.02.19.

Windt Szandra, Mediáció és resztoratív igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban (MEREPS), avagy egy nemzetközi projekt tapasztalatainak bemutatása* (Budapest, 2011.)
www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Windt%20Szandra.pdf / Utolsó letöltés: 2018.04.08.